

צה"ל של מדינה בת מאה

בין מורשת לתמורה

כיצד ייראה צה"ל בשנת 2048 לא ניתן לנבא, אך ניתן לשער שאותם יסודות ימשיכו לשרת אותו לנוכח אתגרי העתיד המשתנים: אלה שנוצרו בסיפור ההקמה של צה"ל עם קום המדינה

ארוכת השנים, נבע מקושי בהבנת אופי העימות והיעדר התאמה של הגדרת המשימות ושל אופן בניין הכוח והפעלתו. יש סיבות נוספות, שאינן צבאיות, המובילות להשתנות צבאות. כך לדוגמה השתנה צה"ל בעקבות המשבר הכלכלי של שנות השמונים, שהאיץ את תהליך הקטנת הצבא באותו עשור. תהליך זה הוא גם כתוצאה משינויים גיאופוליטיים, בכללם קריסת צבא עיראק במלחמת המפרץ ב-1991, שהובילה להיעלמות האיום מן החזית המזרחית לישראל.

בנוסף, התפתחות הטכנולוגיה הובילה שינויים צבאיים במידה רבה. זאת על-ידי כניסת אמצעי לחימה המשנים את תפיסת הלחימה ואת אופן הפעלת הכוחות הצבאיים. לדוגמה, פיתוח מערכות ההגנה נגד נשק תלול-מסלול דוגמת מערכת "כיפת ברזל", שהובילו לפיתוח רכיב ההתנגנות בתפיסת הביטחון של ישראל. דוגמאות היסטוריות אלה, כמו גם שינוי שחל בצה"ל לאור לקחי מלחמות יום הכיפורים ומלחמות לבנון הראשונה והשנייה, מלמדות שצבאות מתקשים להתאים את עצמם לאתגרים מולם הם ניצבים, אלא אם הם חווים חוסר הצלחה המוביל לתהליך חשיבה עמוק.

עיצוב צה"ל בשנותיו הראשונות

בין אם השינויים הייצוגיים לצבא ובין אם הם יוזמים על-ידו, מרכיב משמעותי מאוד באופיו של הצבא טמון בגרעין הערכי, התרבותי והארגוני המקיים אותו מאז היווסדו. הקמת הצבא במלחמת העצמאות עיצבה בצה"ל את הערכים, את המורשת, את האתוס ואת המחויבות שהפכו לחלק מזהותו. ערכים כמו חתירה למגע ולניצחון, התקפיות, יוזמה, נחישות ושמירה על טוהר הנשק שנוצרו במהלך המלחמה, נותרו חלק משמעותי מצה"ל עד היום ויוסיפו להיות חלק ממהותו גם בעתיד. במלחמה זו הפך כוח המגן היהודי מאוסף יחידות וגופים מזוינים ובלתי סדירים – לצבא סדיר המושתת על מצע עקרונות וערכים.

המנסה לצפות פני העתיד יבין במהרה כי יכולת החיזוי לעולם מוגבלת. עם זאת, ניתן להעריך כי אתגרי הביטחון הלאומי אליהם תידרש מדינת ישראל יהיו מורכבים לא פחות מאתגרי העבר. עוד ניתן לשער, כי צה"ל של המדינה בת המאה ימשיך להידרש ליכולות משוכללות: להון האנושי המשובח של צבא העם, לעליונות טכנולוגית ומודיעינית, לתפישות יציבות של הפעלת כוח ולאמצעי לחימה מתקדמים. מבט היסטורי על השתנות צבאות אחרים ידגים את הגורמים העיקריים לעיכוב השתנותם של צבאות באשר הם, וימחיש מדוע הם נזקקים לעיתים לכישלון על-ימנת להתגבר על עיכובים אלה. ואולם, חקירה בעברו של צה"ל חושפת כיצד עם היווסדו נוצרו בו תכונות שעשויות דווקא לסייע מול אתגר ההשתנות הנדרשת. במהלך מלחמת העולם השנייה, חשבו הצרפתים כי הלחימה העתידית מול האויב הנאצי תהיה דומה לזו שהייתה במלחמת העולם הראשונה – הגנתית וממושכת. לעומתם, השכיל הצבא הגרמני לנתח את כישלונות מלחמות העבר ופנה לתכנון קרב מודרני, התקפי וקצר. בעשותם כך, הצליחו הנאצים להביס את צבא צרפת. מאוחר יותר, חווה הצבא האמריקני קשיים בווייטנאם. ארצות-הברית העמידה את עוצמתה הקונבנציונלית, עתירת כוח האש והעוצמה האווירית, נגד אויב הלוחם על-יפי עקרונות גרילה; כזה שאינו מתמודד ישירות מול עוצמת האויב, ובוחר את המקום והזמן הנכונים עבורו לעימות. חוסר ההצלחה של צבא ארצות-הברית במלחמה

לוחמי חטיבת גבעתי במהלך תרגיל, 2012. נחישות ושמירה על טוהר הנשק יוסיפו להיות חלק ממהותו של צה"ל גם בעתיד (צילום: דו"ץ)

והפלמ"ח למטכ"ל, הכולל את זרוע הים, האוויר והאגפים השונים. מבנה מטכ"ל זה השתנה רק במעט במהלך 70 השנים האחרונות. התרחבות המלחמה וגדילת מספר החטיבות הלוחמות הביאו להחלטה על ארגון זירת המלחמה והקמת מפקדות לחזיתות הצפון, התיכון, ירושלים והנגב. מפקדות אלו הפכו ברבות הימים לפיקודים המרחביים. בתחום כוח האדם – תחת הכותרת "כל הארץ חזית – וכל העם צבא" – בוצעו המהלכים הבאים:

- ⊕ מעבר מצבא מתנדבים לצבא המבוסס על גיוס חובה.
- ⊖ הכשרות בעלי תפקידים למגוון תפקידי פיקוד ומטה תוך-יכדי לחימה.

בהיבט המבצעי, הרי שהמלחמה החלה במדיניות פסיבית והגנתית של הכוח המגן (צה"ל), והסתיימה במבצעים התקפיים מרשימים (מבצע "חירם" בצפון ומבצע "חורב" בדרום). מבצעים אלו הפכו את עקרונות ההתקפיות והיוזמה לחלק מובנה בגישת הביטחון של ישראל, תחת עקרון "העברת הלחימה לשטח אויב".

המלחמה החלה בקרבות לא ממוכנים בסדר גודל של מחלקה ופלוגה, שפעלו ללא מעטפת רב-זרועית וללא תורה ממוסדת. במהלך המלחמה התמסד המבנה החטיבתי והתנהלו קרבות עלי-חטיבתיים, שהפכו למבצעים רב-זרועיים בשלבים האחרונים של הלחימה. מבחינה ארגונית, במהלך המלחמה הפך המטה הקטן של ארגון ההגנה

קליטת עולים חדשים ביחידות הלוחמות והטמעתם.
ניהול המתח המקצועי בין בוגרי הבריגדה היהודית בצבא הבריטי ובין אנשי הפלמ"ח.

ניתן לומר כי השינויים שנערכו במהלך מלחמת העצמאות – בנייה של צבא תוך-כדי מלחמה קשה – מהווים את היסודות עליהם מושתת צה"ל עד היום. למרות חלוף 70 שנים שבהן עבר צה"ל מגוון שינויים אשר קצרה היריעה למנותם, מבנהו העקרוני של המטה הכללי, החזיתות-פיקודים, הזרועות, גיוס החובה ועוד – מצויים בצורה כזו או אחרת גם בצה"ל של ימינו.

עיצוב צה"ל כיום

בשנים האחרונות צה"ל עבר שינויים רבים, בעיקר בתחומי המבנה הארגוני וכוח האדם. השינויים נעשים בהתאם לניתוח אסטרטגית צה"ל¹ ובמסגרת התוכנית הרביעית הנוכחית "גרעון" שיצאה לדרך בשנת 2015 (עד 2020).

מניתוח אסטרטגיית צה"ל עולה כי הגורמים המשפיעים ביותר על עיצוב צה"ל בימינו הם חיצוניים. לדוגמה ירידת האיום של צבאות סדירים לצד עליית האיום של ארגונים תת-מדינתיים (חזבאללה וחמאס) וארגוני ג'יהאד עולמי (לדוגמה דאעש), וכן התפתחות איום בסב"ר (סביבה רשתית) והתחזקות האיום שמציב האויב מעומק שטחו. לצידם גורמים פנימיים, דוגמת שינויים שחלים בחברה הישראלית, במאפייני החייל המתגייס, צורכי התייעלות משאבית ועוד.

בהתייחס לאותם הגורמים, בוצעו בתר"ש "גרעון" כמה שינויים מרכזיים המיושמים בימים אלה, וחלקם יימשכו גם בשנים הבאות. נוכח האיום המתגבר של גורמים תת-מדינתיים, ניתנה עדיפות למוכנות צה"ל ולחזיון הכוח היבשתי, וניתן מענה תקציבי מלא לצורכי האימונים ביבשה.

לאור השינוי שחל בשדה הקרב, ריבוי אמצעי הלחימה המופעלים מנגד (לדוגמה כטב"מים), סביבת הלחימה הרשתית ועוד – נדונה בהרחבה במסגרת תר"ש "גרעון" סוגית "מיהו לוחם?". כדי לייחד את תפקידי הלוחם המסתער על האויב תוך סכנת חיים, נוצרה ההבחנה בין "לוחם חוד" לבין משרתים אחרים.

עקב התגברות איום הסב"ר בוצעו פעולות שונות בתחום, הכוללות הפיכת אגף התקשוב לאגף התקשוב וההגנה בסב"ר, ונערך חיזוק משמעותי של יכולת המודיעין בסב"ר.

במקביל, נעשים שינויים ארגוניים. לשם חיזוק יכולת הפעולה היבשתית בעומק הוקמה חטיבת הקומנדו, והורחבו תחומי האחריות של מפקדת העומק המטכ"לית שהוקמה לפני שש שנים. מיוזג המטות בין מז"א וט"ל הוא מהלך משמעותי שיסודו בשיפור יכולת בניין הכוח ביבשה, תוך תהליכי התייעלות שנגזרו מן המיוזג.

הושם דגש על הכשרה מקצועית דרך הקמת מוסדות לימוד צבאי לחיזוק הכשרת המפקדים, כמו הקמת בית הספר לפיקוד ולשליטה ששילב בתוכו מרכזי אימון מפקדות מרמת הגדר ועד רמת המטכ"ל, וקורסי הכשרה לבעלי תפקידים במפקדות אלו.

בנוסף, האקדמיה הצבאית נמצאת בשלבי תכנון והקמה בירושלים, ותאגד תחת קורת-גג אקדמית בודדת את המכללה לפיקוד טקטי, את המכללה לפיקוד ומטה ואת המכללה לביטחון לאומי. באקדמיה זו יפעל מאגר מומחים אקדמי שיתמחה בתחום לימודי צבא.

בתחום כוח האדם מתמודד צה"ל עם מגוון אתגרים המושפעים מגורמים פנים-מדינתיים, ובכלל זה קיצור שירות החובה והצורך

בהעמקת גיוס אוכלוסיות נוספות, בהם חרדים ונשים. לנוכח אתגרים אלו בוצעו כמה שינויים. בתחום אוכלוסיית הקבע בוצע מהלך של צמצום בהיקפי כוח האדם, תוך שינוי מסלול השירות באופן שיאפשר פרישת קצינים בגיל מוקדם יותר מאשר בעבר וצמצום בעלויות הפנסיה. בתחום גיוס החובה, התפיסה עודנה מבוססת על קיומו של צבא עם ממלכתי. שירות הנשים הורחב גם בהיקף וגם בהיבט מסלולי השירות הפתוחים לפנייהן (לדוגמה לוחמות שריון בהגנת הגבולות).

מגמות עיקריות בעיצוב צה"ל לעתיד

השינויים הגלובליים שחלו בשנים האחרונות, ואלו במזרח התיכון בפרט, מלמדים אותנו כי לא ניתן לחזות את שדה הקרב העתידי שיאתגר את צה"ל בשנת המאה להקמתו. זירת הלחימה העתידית תושפע ממגוון משתנים, הנחלקים ל-3 קבוצות:

1. הסביבה הבינלאומית (מצב גיאופוליטי, התפתחות הטכנולוגיה).
2. האויב העתידי.
3. מגמות פנימיות בתוך צה"ל (יחסי צבא-חברה, ערכים, דמוגרפיה).

למרות מגבלות החיזוי, ניתן לזהות כמה מגמות שנראה כי יימשכו עשרות שנים קדימה:

הקפדה על איכות כוח האדם. האתגר בתחום זה ידרוש כוח אדם מקצועי יותר מחד גיסא, לצד ירידה בהיקף הכולל של כוח האדם מאידך גיסא. כדי להתמודד עם אתגר זה, יש חשיבות רבה להמשך מגמת ההתמקצעות והדיפרנציאליות שהחלה בשנים האחרונות.

השינויים שנערכו במהלך מלחמת העצמאות - בנייה של צבא תוך-כדי מלחמה קשה - מהווים את היסודות עליהם מושתת צה"ל עד היום

כחלק ממגמה זו הוארכו מסלולי השירות ביחידות המיוחדות ובחטיבת הקומנדו, תוך הקטנת כמות המתגייסים בכל מחזור. בנוסף, נדרש יהיה להמשיך ולשמר את מודל צבא העם בראייה ארוכת-טווח, בשל התרומה הקריטית שלו לביטחון וללכידות החברה בישראל.

קצב מהיר בשינוי שדה הקרב. קצב השינויים בכלל התחומים יהיה גבוה, לפחות כמו קצב השינויים הנוכחי ואולי אף יותר. דוגמה מרכזית לכך היא התפתחות הטכנולוגיה, בפרט לאור "השטחת" פערי הטכנולוגיה בין מדינות והמעבר מהתחום הצבאי לאזרחי. הטכנולוגיה מאפשרת שינויים רבים במישורים אחרים, דוגמת תרומת הרשתות החברתיות למציאות הנוכחית במזרח-התיכון. צה"ל יבנה את כוחו באופן גמיש כך שיוכל להשתנות במהירות מול התפתחויות שלא נצפו קודם לכן, כמו השינוי שחל באופי האויבים. זאת במקביל לפיתוח טכנולוגיה חדישה שתשפר את יכולותינו הצבאיות, נוכח מגבלות נתונות.

תכנון ארוך-טווח. תחת הכותרת "אסטרטגיית חיזוק" צה"ל פוסק בשנה האחרונה בחשיבה על תהליכי בניין כוח ארוכי-טווח,

בים ובסב"ר – ויפתח עליונות בממדים שכרגע אולי לא ניתן לדמיין, תוך התאמת הזרועות לאתגרי העתיד. צבא היבשה יוותר חזק ובעל יכולת "תמרון מחץ" (עליונות יבשתית), וינתן דגש לחיזוק היכולת הרשתית ופיתוח הסב"ר בתור ממד הלחימה הרביעי, ביבשה, באוויר ובים.

צה"ל יתאים עצמו לאפשרות של כניסת נשק להשמדה המונית למזרח התיכון, באמצעות גיבוש תפישה הכוללת מענה הגנתי והתקפי, ומימושה. כמו כן ישמר את יכולות המודיעין הגבוהות, ויפעל לשילוב עתידי של מערכות טכנולוגיות מתקדמות בתדירות גבוהה.

כל אלה יעשו תוך שילוב האנשים, המודיעין, הטכנולוגיה, היכולת המבצעית ורוח הלחימה לכדי מערכת סינרגטית.

אמון הציבור בצה"ל ימשיך להיות עמוד התווך לצבא עם ממלכתית, מקצועי ודיפרנציאלי. צה"ל, מצידו, ימשיך במגמת "האנשים במרכז" – טיפוח מחויבותם של צעירים וצעירות להתגייס לצה"ל, וחיווק האחריות ההדרגתית והרצון לשרת בתפקידי לחימה.

כל זאת יעשה תוך שימור וחיווק ערכי צה"ל, רוח צה"ל וייעודו: להגן על המדינה, להבטיח את קיומה ולנצח בכל מלחמה.

סיכום - עשרה עקרונות שיהיו למצפן

צה"ל עוצב במהלך מלחמה קשה על עצמאות ישראל, תוך שהוא מפגין כושר למידה יוצא דופן והופך ממחותרת לצבא. הוא השתנה בכל עת, וממשיך להשתנות במגוון תחומים לקראת שנת ה'70 למדינה. זאת כדי להמשיך ולספק למדינה ולאזרחיה ביטחון מרבי, בעזרת התאמות המאפשרות לו להיות רלוונטי ואפקטיבי גם כיום. בראייה ארוכת טווח, נכון שעשרה עקרונות יהיו מצפן לצה"ל בשנת 2048:

1. שימור וחיווק ערכי צה"ל, רוח צה"ל וייעודו. להגן על המדינה, להבטיח את קיומה ולנצח בכל מלחמה.
2. צבא הגנה מבצעי בעל יכולות התקפיות עוצמתיות, השומר על יתרונו האיכותי.
3. אמון הציבור בצה"ל ימשיך להיות עמוד התווך לצבא עם ממלכתי, בעל התאמות מקצועיות נדרשות.
4. האנשים במרכז: העיסוק בטיפוח המחויבות והלכידות של צעירים וצעירות להתגייס לצה"ל, וחיווק האחריות ההדרגתית והרצון לשרת בתפקידי לחימה.
5. שימור צבא יבשה חזק בעל יכולת "תמרון מחץ" (עליונות יבשתית), והתאמה לאתגרי העתיד.
6. שימור העליונות האווירית והימית והתאמת זרוע האוויר והים לאתגרי העתיד.
7. שימור העליונות המודיעינית, הטכנולוגית והמבצעית, תוך שילוב האנשים, המודיעין, הטכנולוגיה, היכולת המבצעית ורוח הלחימה.
8. חיזוק היכולת הרשתית ופיתוח הסב"ר בממד הלחימה הרביעי, נוסף ליבשה, לאוויר ובים.
9. התאמת צה"ל לאפשרות של כניסת נשק להשמדה המונית למזרח התיכון, באמצעות גיבוש תפישה הכוללת מענה הגנתי והתקפי ומימושה.
10. שימור עוצמתו של צה"ל במרחב המזרח התיכון. הדבר יאפשר חופש פעולה לדרג המדיני לקיים שכנות טובה ובטוחה – כפי שהוגדר במגילת העצמאות – שתביא את עמי האזור להשלמה עם קיום מדינת ישראל, והגעה לשלום מתוך עוצמה.

לוחם תותחנים במהלך מבצע "עופרת יצוקה". הגמישות של צה"ל תאפשר ביצוע התאמות לשינויים שחלים בסביבה ולצרכים מתפתחים (צילום: ד"ר)

החורגים ממסגרת 5 השנים הנהוגה בתר"שי העבר. זאת מתוך ההבנה כי יש צורך במצפן ארוך-טווח לשם ייעול תהליכי בניין הכוח. התכנון ארוך-הטווח יהיה מצפן לתכנון בטווחי הזמן האחרים, בלי להקשיח ו"לסנדל" את התוכניות הקצרות יותר, ותוך הותרת מרחבי גמישות. הגמישות תאפשר ביצוע התאמות לשינויים שחלים בסביבה ולצרכים מתפתחים.

חשיבות הכוח היבשתי. גם בעוד שלוש שנים שנה יוותר האדם הגורם המרכזי בשדה הקרב. אף שבלחימה יהיו רכיבים טכנולוגיים, עד כה

נוכח האיום המתגבר של גורמים תת-מדינתיים, ניתנה עדיפות למוכנות צה"ל ולחיזוק הכוח היבשתי, וניתן מענה תקציבי מלא לצורכי האימונים ביבשה

הדרגים מבחן התוצאה את נחיצות הכוח היבשתי. ניתן להסיק כי תהיה חשיבות לתמרון היבשתי ולמפגש הפיזי של הכוחות הלוחמים, פנים מול פנים, עלי-אף השינוי שחל באופן קיצוני באופי הלחימה, כמו מעבר למלחמות סייבר. שכן יש גבול לכוחה של המכונה.

מרכזיות הפעולה היבשתית להתמודדות עם איומים תמשיך להתקיים. לאור זאת, על אף ההשקעות בטכנולוגיה יהיה חייב צה"ל לקיים מאמץ מתמיד של חיזוק מערך התמרון היבשתי, תוך הקפדה על איכות הפיקוד והקצונה שלו.

חשיבות יכולת הארגון. לצורך לחימה אפקטיבית יידרש צה"ל להגביר את יכולת הלחימה הבידורועית והבידארגונית במפקדותיו. בשנים הבאות ניתן יהיה לראות מפקדות משולבות גם בדרגים הנמוכים.

לנוכח המגמות החדשניות הנ"ל, לצה"ל כמה עקרונות שימשיכו להנחותו שנים רבות. עקרונות הכוללים את חיזוק כוחו, שימור יחסיו עם החברה הישראלית ושימור מעמדו במזרח התיכון. כל אלה ראוי שימשכו גם בעשורים הקרובים.

צה"ל ימשיך בשימור העליונות בכל הממדים – ביבשה, באוויר,

